

สถานการณ์และทิศทางของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน

แปลและเรียบเรียงโดย

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สภาพโดยรวมของพระพุทธศาสนาในอเมริกา

● สภาศาสนาแห่งโลก (World's Parliament of Religions) จัดตั้งขึ้นที่นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) หรือเมื่อ ๑๑๐ ปีล่วงมาแล้ว นั่นคือจุดเริ่มต้นแห่งการที่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่อเมริกา

● ต่างชาติที่นำพระพุทธศาสนาเข้าไปในอเมริกาในยุคเริ่มต้นก็คือพวกพ่อค้าและผู้อพยพเข้าไปในแคลิฟอร์เนียซึ่งมีทั้งชาวจีนและญี่ปุ่น นิกายที่เข้าไปในยุคแรก คือ ชิน (สุขาวดี) และเซน ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ หรือ ๑๐ ปีหลังจากจัดประชุมสภาศาสนาแห่งโลก นักปราชญ์ชาวญี่ปุ่นชื่อ ไดเซด ไซเตน ไซเตน ไซเตน ซึ่งในขณะนั้นอายุเพียง ๒๗ ปี ได้เดินทางไปอเมริกา พร้อมกับนำพระพุทธศานานิกายเซนแบบญี่ปุ่นเข้าไปเผยแพร่ โดยไปทำงานเป็นผู้ช่วยของพอล คาร์ส ที่รัฐอิลลินอยส์ เป็นกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่ยึดหลักศาสนาในการดำเนินการ เป็นผลทำให้พระพุทธศานานิกายเซนรุ่งเรืองอย่างมากใน พ.ศ. ๒๔๙๓ (๕๓ ปีหลังจากที่ท่านไซเตนเข้าไป)

● ริชาร์ด ซีเกอร์ ผู้เขียนหนังสือชื่อ **"Buddhism in America"** บอกว่า ลักษณะของพระพุทธศาสนาในอเมริกาโดยรวม มี ๓ แบบ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแบบที่ศาสนิกเปลี่ยนจากศาสนาอื่นมานับถือ (**Convert Buddhism**) อาจหันมานับถือเพราะสนใจเอง หรือภาวะจำเป็นบางอย่าง เช่น ภรรยาเป็นชาวพุทธ สามีเป็นชาวคริสต์ สามีหันมานับถือพระพุทธศาสนาตามภรรยา

๒. พระพุทธศาสนาของคนอพยพ (**Immigrant Buddhism**) หรือพระพุทธศาสนาแบบชาติพันธุ์ (**Ethnic Buddhism**)

๓. พระพุทธศาสนาแบบผสมระหว่างเอเชียกับอเมริกา (**Asian-American Buddhism**) ลูกหลานของครอบครัวที่ภรรยาเป็นพุทธ สามีเป็นคริสต์หรือ

เป็นศาสนิกของศาสนาอื่น หรือสามีเป็นพุทธ ภรรยาเป็นคริสต์หรือเป็นศาสนิกของศาสนาอื่น คนเหล่านี้หันมานับถือพระพุทธศาสนาตามบิดามารดา

● เจน นัตเตียร์กล่าวไว้ในหนังสือ (บทความ) เรื่อง “*Issues in American Buddhism*” ว่า โดยภาพรวม พระพุทธศาสนาในอเมริกาแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. พระพุทธศาสนาแบบนำเข้า (*Import Buddhism*) หรือ พระพุทธศาสนาชั้นนำ (*Elite Buddhism*) พวกกลุ่มคนชั้นกลาง ส่วนมากเป็นพวก ยุโรป-อเมริกาซึ่งสนใจปฏิบัติกรรมฐาน มีเวลาและเงินพอที่จะซื้อหนังสืออ่าน หาเวลาไปปฏิบัติกรรมฐานในศูนย์ต่าง ๆ และฟังการบรรยายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

๒. พระพุทธศาสนาแบบส่งออก (*Export Buddhism*) หรือ พระพุทธศาสนาแบบเปลี่ยนศรัทธา (*Evangelical Buddhism*) โดยเฉพาะกลุ่มที่นับถือนิกายโซกังกังโก อาจเป็นพระพุทธศาสนาแบบที่ประเทศในเอเชียทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนา จัดส่งพระธรรมทูตหรือไปสร้างวัดในอเมริกา หรืออาจเป็นชาวอเมริกาเองนั้น แหละไปอยู่ในประเทศอื่น หันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้วนำกลับไปเผยแพร่ในอเมริกา พระพุทธศาสนาแบบนี้ไม่ได้เข้ามาในอเมริกาเพราะความประสงค์ของชาวอเมริกัน แต่เป็นความประสงค์ของคนกลุ่มอื่น

๓. พระพุทธศาสนาของผู้อพยพ (*Baggage Buddhism*) หรือ พระพุทธศาสนาแบบชาติพันธุ์ (*Ethnic Buddhism*) พระพุทธศาสนาแบบนี้เข้ามาสู่อเมริกาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของผู้อพยพ

กลุ่มนิกายแห่งพระพุทธศาสนา

● ชาร์ลส์ เอส. เพอร์บิช ผู้เขียนหนังสือเรื่อง “*The Faces of Buddhism in America*” กล่าวถึงกลุ่มนิกายหลัก ดังนี้

Zen Mountain Monastery, the Buddhist Peace Fellowship, Sooka Gakkai International-USA, the Buddhist Churches of America, His Lai Temple, the Insight Meditation Society, Spirit Rock Meditation Center, and Shambhala International.

● ชาร์ลส์ เอส.เพอร์บิชไม่ได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติอยู่ในกลุ่มคนไทย สร้างวัดไทยในลอสแอนเจลิส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ปัจจุบันสถิติของกรมการศาสนาบอกว่า มี

๑๐๓ วัด มีพระภิกษุ ๖๐๓ รูป ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า พระพุทธศาสนาแบบไทยในอเมริกามีนโยบายและทิศทางอย่างไร จะอยู่ในกลุ่มไหน หรือเป็นแบบไรทิศทาง ?

ทิศทางและกระแสของพระพุทธศาสนาเถรวาท

● กระแสของพระพุทธศาสนาเถรวาทในอเมริกา แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. พระพุทธศาสนาแบบอนุรักษ์นิยมของผู้อพยพ (More Conservative in Immigrant Communities)

๒. พระพุทธศาสนาวิปัสสนากรรมฐาน (Insight Meditation Group) ดำเนินการโดยกลุ่มฆราวาสทั้งที่เป็นชาวไทย ศรีลังกา พม่า เขมร และชาวอเมริกัน

๓. พระพุทธศาสนาแบบวัดของกลุ่มพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เน้นนโยบายเชิงวิชาการ(Monastic-led)

ทิศทางของพระพุทธศาสนาในอเมริกาปัจจุบัน อาจกำหนดได้ดังนี้

๑. ความเสมอภาคระหว่างเพศ (Gender Equity) กระแสนี้เริ่มก่อตัวขึ้นประมาณ พ.ศ.๒๕๒๓ พยายามลบภาพความแบ่งแยกระหว่างสตรีกับบุรุษ ระหว่างสมณะกับฆราวาส ระหว่างคนเพศปกติกับกลุ่มคนรักร่วมเพศ ข้อกำหนดเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ เช่น คนมี ๒ เพศ(อุกโตพยัญชนก) ไม่มีสิทธิบวชเป็นพระภิกษุ

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Engagement) กระแสนี้เริ่มก่อตัวขึ้นประมาณ พ.ศ.๒๕๐๓ ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ รูปแบบตามความเชื่อ คือ

๒.๑ กลุ่มที่เชื่อมั่นในพหุอนุภาพศักดิ์สิทธิ์ จึงพัฒนาตนแล้วกระจายศักยภาพของตนออกไป

๒.๒ กลุ่มที่ไม่เชื่ออย่าง (Mindfulness-Based Engagement) นั้น แต่เชื่อพลังเห็นแล้วทำ(Seeing then Acting) จึงให้บริการแก่สังคมโดยตรง (Social-Based Engagement)

๓. สากัจฉาทั้งภายในและระหว่างศาสนา (Intra-Inter Dialogue, or Pan-Buddhism) กระแสนี้ปรากฏทั่วไป หลวงพ่อพุทธทาสก็มีหลักข้อหนึ่งในสามว่า “ให้พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา” ดิถนัทธันก็สอนไว้ในศีลข้อที่ ๑ ใน ๑๔ ข้อว่า “อย่าเป็นคนคลั่งลัทธิของตนเอง อย่าถือว่าศาสนาที่ตนนับถือดีที่สุด”(Do not be idolatrous about or bound to any doctrine, theory, or ideology, even Buddhist Ones.)

คำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในอเมริกา

- ชาร์ลส์ เอส.เพรวิช ใช้คำที่น่าสนใจหลายคำในหนังสือ “Luminous Passage : The Practice and Study of Buddhism in America” ในการเขียนถึงพระพุทธศาสนาในอเมริกา เช่น Ethnicity, Democratization, Practice, Engagement, and Adaptation.

- เว็บไซต์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอเมริกา มีจำนวน ๑๕๙,๐๐๐ เว็บไซต์โดยประมาณ เป็นข้อมูลที่น่าสนใจ และที่น่าสนใจไปกว่านี้ ก็คือ อาจเป็นไปได้ว่าในอนาคต ที่มั่นของพระพุทธศาสนาจะเคลื่อนจากสุวรรณภูมิในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่อเมริกา แต่ที่น่าเสียดใจอยู่บ้างก็คือว่า เวลาเขาพูดถึงพระพุทธศาสนาในอเมริกา เขาไม่ได้พูดถึงพระพุทธศาสนาแบบไทย แต่เป็นพระพุทธศาสนาที่มีทิศทางแบบเอเชียตะวันออกเฉียง

รูปแบบใหม่ที่อยู่ในความสนใจปัจจุบัน

- อะไรคือนัยสำคัญของคำว่า “*Cybersangha*” สังฆะในคอมพิวเตอร์ ชุมชนแห่งสังฆะติดต่อกันผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รูปแบบนี้กำลังจะก้าวล้ำเข้าไปสู่กระบวนการแห่งสังฆกรรมผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต มีระบบสนทนาธรรม พูดคุยธุระ หรือพูดคุยสนุกสนานผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ความเป็น “สังฆะ” อาจไม่จำเป็นต้องมีพระภิกษุ ๔ รูปมาร่วมประชุมกันอีกต่อไป เกณฑ์อาจจะมีเพียงว่า “มีเครือข่ายอินเทอร์เน็ตหรือมีอีเมลเชื่อมโยงถึงกัน มีข้อตกลงร่วมกัน” ก็เป็นสังฆะประกอบกิจกรรมที่เป็นทางการได้ นอกจากคำว่า “*Cybersangha*” แล้ว ยังมีคำอื่นที่ใช้ในความหมายใกล้เคียงกัน คือ “*Silent Sangha, Virtual Community*”

- รูปแบบของการบวชเป็นอย่างไร ? ในครั้งพุทธกาล มีการใช้วิธีอุปสมบทแบบ “ทุต(ทุเตน อุปสัมปทา)” สำหรับบวชหญิงแพศยาชื่อ “อัทธมกาสี” เรื่องมีอยู่ว่า นางอัทธมกาสีบวชเป็นภิกษุณีในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จะไปบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เป็นภิกษุณีอุกโตสงฆ์โดยสมบูรณ์

พวกนักเลงพอได้ยินข่าวว่า อัทธมกาสีจะเดินทางไปกรุงสาวัตถี ดักข่มอยู่ในระหว่างทาง นางทราบว่ามีนักเลงดักคอยประทุษร้ายอยู่ในระหว่าง จึงส่งข่าวไปกราบทูลพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้จัดอุปสมบทโดยทุต

วิธีการก็คือ ให้ภิกษุณีรูปหนึ่งซึ่งอยู่ที่กรุงสาวัตถี ทำหน้าที่เป็นทูต(เป็นตัวแทน) เข้าไปหาภิกษุสงฆ์ บอกให้ภิกษุสงฆ์ทราบถึงเหตุที่ภิกษุณีผู้นั้นมาด้วยตัวเองไม่ได้ ขอให้ภิกษุสงฆ์อนุเคราะห์อุปสมบทให้เธอด้วย และกระบวนการอุปสมบทต้องเป็นแบบญัตติ จตุตถกรรม

ในปัจจุบัน มีแนวโน้มว่าจะนำวิธีการนี้มาใช้ในการอุปสมบทกุลบุตรที่ต่างเมืองกัน และแม้แต่การรื้อฟื้นองค์ภิกษุณีก็พยายามประยุกต์ใช้วิธีการนี้

● รูปแบบของ *Lay Sangha* หรือสังฆะแห่งคฤหัสถ์เป็นอย่างไร ? ชาวอเมริกันที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา กำลังช่วยกันเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับ “สังฆะ” และถือว่า “สังฆะ” ในอเมริกันต้องเป็น “สังฆะแห่งคฤหัสถ์” สาเหตุก็คือ มีคนแปลความหมายของคำว่า “สังฆะ” ให้ฟังและไม่อธิบายให้ครบกระบวนการความ โดยบอกแต่เพียงว่า “สังฆะ” แปลว่า หมู่ ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่า เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นก็สามารถเป็น “สังฆะ” ได้

อีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญไม่น้อยก็คือ ชาวอเมริกันที่เผยแพร่แนวคิด “สังฆะแห่งคฤหัสถ์” นี้ นับถือพระพุทธศาสนาในกายเซนแบบญี่ปุ่น และพระสงฆ์เซนแต่งงานมีครอบครัวได้ วิถีชีวิตหลายส่วนเหมือนคฤหัสถ์ ชาวพุทธอเมริกันจึงคิดว่า “พวกเขา มีสถานะไม่แตกต่างจากพระสงฆ์แห่งนิกายเซน”

ชาวพุทธอเมริกันไม่ทราบว่า เซนในญี่ปุ่นมาจากจีน และเซนจากจีนมาจากอินเดีย ซึ่งพระภิกษุในนิกายเซนก็ต้องถือปฏิบัติตามพระธรรมวินัย มีครอบครัวไม่ได้ พระภิกษุแห่งนิกายเซนในญี่ปุ่นในเมืองต้นก็ไม่ได้แต่งงาน แต่ประมาณ พ.ศ.๒๔๑๑ รัฐบาลญี่ปุ่นปิดวัด ไม่ให้พระภิกษุอยู่ และบังคับให้ใช้ชีวิตเป็นคฤหัสถ์

กระแสพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน

● ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ที่มีตัวเลขระบุจำนวนผู้นับถือศาสนาต่าง ๆ จำนวน ๑๑๙ ประเทศ มีประชากรรวมทั้งสิ้น ๖,๑๕๗,๔๐๐,๕๖๐ คน (ตัวเลขเมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔) ในจำนวนประเทศเหล่านี้ มีเพียง ๑๐ ประเทศเท่านั้นที่ระบุว่า มีจำนวนของผู้นับถือพระพุทธศาสนา บางที่อาจมี ๑๑ ประเทศ เพราะข้อมูลบางแห่งบอกว่า ประเทศจีนซึ่งมีประชากรทั้งสิ้น ๑,๒๗๓,๑๑๑,๒๙๐ คน(หนึ่งพันสองร้อยเจ็ดสิบล้านหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นหนึ่งพันสองร้อยเก้าสิบคน) มีผู้นับถือพระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐๒,๐๐๐,๐๐๐ คน คิดเป็น ๘.๐๓ เปอร์เซนต์

● ประเทศต่าง ๆ ที่ระบุจำนวนผู้นับถือพระพุทธศาสนา มีดังนี้

ที่	ประเทศ	จำนวนประชากร	จำนวนชาวพุทธ/เปอร์เซ็นต์
๑	ไทย	๖๑,๗๙๗,๗๕๑	๙๕ %
๒	กัมพูชา	๑๒,๔๙๑,๕๐๑	๙๕ %
๓	ไต้หวัน	๒๓,๓๗๐,๔๖๑	๙๓ %
๔	พม่า	๔๑,๙๙๔,๖๗๘	๘๙ %
๕	ญี่ปุ่น	๑๒๖,๗๗๑,๖๖๒	๘๔ %
๖	ลาว	๕,๖๓๕,๙๖๗	๖๐ %
๗	เกาหลีใต้	๔๗,๙๐๔,๓๗๐	๔๗ %
๘	เนปาล	๒๕,๒๘๔,๔๖๓	๗.๘ %
๙	แอฟริกาใต้	๔๕,๕๘๖,๐๙๗	๑.๕ %
๑๐	อินโดนีเซีย	๒๒๘,๔๓๗,๘๗๐	๑ %

- เทียบกับจำนวนศาสนิกของศาสนาต่างๆ ทั่วโลก พระพุทธศาสนามีจำนวนศาสนิกอยู่ในอันดับที่ ๕ คือ ๓๕๐,๐๐๐,๐๐๐ คน(สามร้อยห้าสิบล้านคน-จากประชากรโลกประมาณ ๖,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ คน)

- ศาสนาที่มีศาสนิกมากเป็นอันดับ ๑ คือ คริสต์ศาสนา จำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ คน (สองพันล้านคน) อันดับ ๒ คือ อิสลาม จำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐,๐๐๐ คน (หนึ่งพันสองร้อยล้านคน) อันดับ ๓ คือ ฮินดู จำนวน ๙๐๐,๐๐๐,๐๐๐ คน (เก้าร้อยล้านคน) อันดับ ๔ คือ ศาสนาแวนนีโอ จำนวน ๘๐๐,๐๐๐,๐๐๐ คน (เก้าร้อยล้านคน)

- เฉพาะในพระพุทธศาสนาเอง จำนวนศาสนิกของแต่ละนิกาย คือ มหายาน จำนวน ๑๘๕,๐๐๐,๐๐๐ คน (หนึ่งร้อยแปดสิบล้านคน) เถรวาท จำนวน ๑๒๔,๐๐๐,๐๐๐ คน (หนึ่งร้อยยี่สิบล้านคน) วัชรยาน(ทิเบต) จำนวน ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ คน (ยี่สิบล้านคน)

ภาวะหลงมิติด้านศาสนา

- แนวโน้มใหม่ที่เรียกว่า “วิกฤตการณ์แห่งอัตตลักษณ์หรือเอกลักษณ์แห่งมวลชน(Mass Identity Crisis)” มีหลายลักษณะ เช่น เป็นคริสต์นิกาย Prebyterian แต่ไม่เชื่อในพระเจ้า เป็นคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์แต่ปฏิบัติโยคะ นับถือยูดาแต่ประกาศว่า “เราเป็นอเทวนิยม” นับถือนิกายลูเทอ์แรน แต่ปฏิบัติกรรมฐานแบบ

พระพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปก็คือ ศาสนิกของแต่ละศาสนาไม่รู้ศาสนธรรมของศาสนาที่ตนนับถืออยู่ “มองตัวเองไม่ออก บอกตัวเองไม่ได้ ใช้ตัวเองไม่เป็น”

- ความไหลบ่าแห่งทางเลือก ทำให้เกิดภาวะหลงมิติมากขึ้น การเลือกที่จะนับถือศาสนาใด ๆ ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้ วิธีการที่จะเข้าหาศาสนาก็มีหลากหลาย ปรากฏการณ์ทางศาสนาแบบไหนจริง แบบไหนถูกปั้นแต่งขึ้นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ยากที่จะแบ่งแยกและตัดสิน

- พระพุทธศาสนาแบบสถาบันในญี่ปุ่น จำกัดบทบาทของตัวเองมาก หรือบางที่เป็นเพราะความไม่นำพาพระธรรมวินัย ทำให้สังคมให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์น้อยลง พระสงฆ์เองต้องดิ้นรนประกอบธุรกิจเพื่อยังชีพ บางคนในญี่ปุ่น เรียกพระพุทธศาสนาว่า “พระพุทธศาสนาแห่งงานศพ(Funeral Buddhism) คฤหัสถ์ไม่ได้คาดหวังบทบาทอะไรจากวัด ยกเว้นเรื่องงานและการตาย พระสงฆ์ญี่ปุ่นสูญเสียความสามารถที่จะอบรมประชาชนด้านศีลธรรมโดยสิ้นเชิง

- ที่น่าเศร้ายิ่งขึ้นไปอีกก็คือว่า ในวัดจำเป็นต้องมีสุสาน เพื่อเก็บค่าเช่าเป็นรายของวัด พระสงฆ์มีฐานะเพียงคนเฝ้าสุสาน เมื่อมีคนตาย ชาวญี่ปุ่นเสียค่าจัดงานศพประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ เยนต่อหนึ่งรายในเวลา ๒ วัน(ประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท) ชาวญี่ปุ่นบางคนเรียกพระสงฆ์ญี่ปุ่นแบบดุดุกว่า “พระแดง(Red Monk)” เหมือนในเมืองไทยที่บางคนเรียกพระไทยว่า “จิ้งเหลียง”

วัดแห่งพระพุทธศาสนากับศาลเจ้าแห่งชินโตกำลังต่อสู้กันในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะเรื่องหารายได้ ข้อแตกต่างก็คือว่า วัดกำหนดค่าใช้จ่ายสำหรับสุสานก่อนข้างจะตายตัวมากกว่าศาลเจ้าแห่งชินโต ใน พ.ศ.๒๕๔๓ มีการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ๗๖.๖ เปอร์เซ็นต์ไม่นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ

- ปัจจุบัน ทั้งพุทธและชินโตมีคู่แข่งเพิ่มขึ้นไปอีก คือ คริสต์ศาสนา มีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากนิยมแต่งงานแบบคริสต์(Christian Styled Wedding) มีการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง ๔๐๐ กลุ่มตัวอย่างที่แต่งงาน ๗๐.๒ เปอร์เซ็นต์บอกว่า “จัดงานแต่งงานแบบคริสต์” ๑๗.๘ เปอร์เซ็นต์แต่งแบบพิธีชินโต ๑๑.๑ เปอร์เซ็นต์ไม่ได้จัดพิธีทางศาสนา และไม่มีใครจัดงานแต่งงานในวัดแห่งพระพุทธศาสนาเลย ถามว่า “เกิดอะไรขึ้นในสังคมญี่ปุ่น ?” ชาวคริสต์ในญี่ปุ่นมีประมาณ ๐.๘ เปอร์เซ็นต์ โบสถ์คริสต์มีเพียง ๖,๕๐๐ แห่ง ศาลเจ้าชินโตมี ๘๐,๐๐๐ แห่ง และวัดแห่งพระพุทธศาสนามี ๗๕,๐๐๐ แห่ง(พ.ศ.๒๕๔๑)

นวนิยายแห่งพระพุทธศาสนา

Buddhistic Modernism

ปัจจุบัน มีความพยายามที่จะศึกษาแนวคิด/เรื่องราวทั้งหลายทั้งปวงที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทุกระดับ วิเคราะห์และกำหนดประเด็นสำคัญออกมา ศึกษาทิศทางของสังคมปัจจุบันโดยรวม ต่อจากนั้นได้พยายามที่จะอธิบายความใหม่และวางตำแหน่งหลักการทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน มีการตั้งคำถามในกลุ่มนักวิจัยยุคใหม่ว่า “ในพระพุทธศาสนา อะไรคือจุดขาย ? อะไรคือสิ่งที่สามารถละลายเข้าไปในวิถีชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง ?” จึงมีการกำหนดประเด็นที่เห็นว่าจะเป็นคำตอบ ศาสตราจารย์ ดร. ไฮนซ์ เบเชิร์ต เขียนบทความเรื่อง **Buddhistic Modernism: Present Situation and Current Trends** ให้ประเด็นที่น่าสนใจหลายเรื่อง เช่น

๑. การค้นพบใหม่ (Re-Discovery)

การค้นพบใหม่หรือการค้นหาค้นหาให้พบใหม่ซึ่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาตั้งเดิม ในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลหลักแห่งความรู้ของเราทั้งหลาย เป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่พระพุทธศาสนาที่แท้จริงได้เป็นมาแล้ว ตรวจสอบคัมภีร์พระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่งว่า อะไรคือพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ประโยชน์มหาชนเป็นตัวตั้งหรือ หรือความหลุดพ้นเฉพาะตนเป็นตัวตั้ง อะไรคือสภาวะและขอบเขตวิถีชีวิตแบบวัด(Monastic Life) อะไรคือสภาวะและขอบเขตวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน(Lay-Daily Life)

หลักการที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในระดับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ตรงกับหลักพระพุทธศาสนาตั้งเดิม(Early Buddhism)ทั้งหมดหรือไม่ นักเขียนคัมภีร์ในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชหรือในยุคพระเจ้ากนิษกมหาราช อยู่ในสภาพสังคมอย่างไร มีแรงบันดาลใจอะไรในการเขียนคัมภีร์

๒. การลดทอนความเป็นเทพนิยาย (De-Mythologization)

นำแหล่งข้อมูลตั้งเดิม หรือทฤษฎีตั้งเดิมมาทำให้ทันสมัย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาที่สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ เรื่องปลาตมิ ปลาตมิงคละ ปลาตมิตมิงคละ พวกอสูร นาค คนธรรพ์ มีลำตัวใหญ่ร้อยโยชน์ก็มี สองร้อยโยชน์ก็มี อาศัยอยู่ใต้มหาสมุทร นี่คืออะไร

มหาสระทั้ง ๗ คือ สระอโนดาต สระกัณณมุนต์ สระรถการ สระกุนาละ สระมันทากินี สระสีหปปาตะ ตั้งอยู่ในป่าหิมพานต์ คืออะไร ? มีอยู่จริงหรือไม่ ?

สระโหนดาด แวดล้อมด้วยภูเขา ทั้ง ๕ คือ ภูเขาสุทิสสนะ จิตรระ กภาพะ คันธมาทน์ และ ไกรลาส คืออะไร ? มีอยู่จริงหรือไม่ ? ข้อความในวิมานวัตถุบอกกว่า “สระโหนดาด มีน้ำเยือกเย็น มีดอกกุบลนารีนรมย์ อยู่ในป่าหิมพานต์”

แนวทางการตีความเทพนิยายแบบใหม่ น่าจะอยู่ในลักษณะ (๑)ทำให้เป็นรูปธรรม (๒) ทำให้ทันสมัย (๓)ทำให้สอดคล้องกับสภาพสังคม (๔)ทำให้เป็นระบบ

๓. ศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์ (Scientific Religion)

การวิจัยและนำเสนอสารแห่งกาลามสูตร คำว่า “มา-อย่า” มีนัยที่แท้จริงอย่างไร บางเรื่องต้องอาศัยคนอื่นสอน ถ้าไม่เชื่อคนอื่นแล้วจะเริ่มตนปฏิบัติกันอย่างไร ? นัยของ “มา-อย่า” เป็นนัยเชิงวิทยาศาสตร์ ทุกอย่างต้องเริ่มด้วยการทดลองด้วยตัวเอง การที่พระสิทธัตถะ โคตมะทรงบำเพ็ญเพียรเป็นเวลา ๖ ปี นั่นคือการทดลองอย่างหนึ่ง จะด้วยจุดประสงค์เพื่อบอกให้คนอื่นรู้ว่า “พระองค์เคยทดลองมาแล้ว” หรือด้วยจุดประสงค์เพื่อค้นหาสัจธรรมจริง ๆ ก็ตาม

การวิจัยและนำเสนอสารแห่งทฤษฎีนิยาม ๕ เช่น กรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ (กรรมนิยาม) จุดประนีประนอมกันระหว่างศรัทธากับปัญญา จุดที่ศรัทธากับปัญญา ทำงานร่วมกันได้ ท้ายที่สุดแล้วพระพุทธศาสนาสามารถตอบคำถามทางวิทยาศาสตร์ทั้งหมดหรือไม่

๔. เรื่องจริงสำคัญกว่าทฤษฎี

(More Practical Issues than Theoretical Issues)

ความจริง ข้อเท็จจริง เรื่องจริงในสังคม สำคัญกว่าทฤษฎี ทฤษฎีดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่กับความเป็นสิ่งที่สามารถประยุกต์สู่ภาคปฏิบัติได้หรือไม่ เกณฑ์ก็คือ ประยุกต์ได้(๑)ง่าย (๒)สะดวก (๓)เป็นประโยชน์ (๔)บริสุทธิ์ (๕)สร้างความรู้สึกในด้านบวก-Optimistic มากกว่าความรู้ด้านลบ-Pessimistic (๕)สร้างกระแส Activism มากกว่า - Inactivism

วัฒนธรรมแบบ “ได้อย่างเสียอย่าง” ปรากฏชัดเจนในกลุ่มพุทธศาสนา จะเห็นว่า พุทธศาสนิกชนมีหลากหลายอาชีพ บางอาชีพสุจริตด้วย ยุติธรรมด้วย บางอาชีพสุจริต แต่ไม่ยุติธรรม การสมათานศีล ๕ ก็มีคำบาลีว่า “วิสูง วิสูง-แยก ๆ” รวมอยู่ด้วยหมายถึงว่า ให้รักษาศีลแยกข้อ ละเมิดข้อใดก็เป็นอันขาดเฉพาะข้อนั้น ประโยคในวรรณคดีบาลีที่พบเสมอว่า “ไม่ใช่ความผิดของใคร นั่นเป็นโทษของวิภูฏะ” เป็นการบอกให้รู้ว่า มีหลายเรื่องแม้จะไม่ดีงาม มนุษย์ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ บางกรณีได้ธรรม เสียวินัย บางกรณีได้วินัยแต่เสียธรรม

๕. เอาใจใส่ต่องานสังคม (Engage in Social Works)

สืบสานพุทธประสงค์ที่ปรากฏในคราวทรงส่งพระสาวกชุดแรกไปประกาศพระศาสนาว่า “พวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อสุขแก่คนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ ...”

ในประเทศไทยเขตภาคเหนือ การตั้งศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัดเป็นที่นิยมมาก กลุ่มแสงธรรมนำโดยพระอาจารย์สมัย จินตโฆสโก วัดบางไส้ไก่ พระพิศาลธรรมพาที วัดสวนแก้ว เป็นต้น รูปแบบจริยธรรมมี ๔ ประการ คือ (๑)จริยธรรมแห่งวินัย (๒)จริยธรรมแห่งศีลธรรม (๓) จริยธรรมปรารถนียม (๔)จริยธรรมเชิดชูสังคม จริยธรรมที่ถือเพื่อแก้ทุกข์คนมากที่สุดก็คือ จริยธรรมแบบที่ ๔

๖. ปรัชญาสังคม ปรัชญาแห่งความเสมอภาค (Social Philosophy, Philosophy of Equality)

สาระแห่งพุทธธรรมที่สอดคล้องกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน ต้องเป็นรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยาแห่งพระพุทธศาสนา เป็นต้น ทฤษฎีทศ ๖ กระแสแห่งพระพุทธศาสนาแบบคฤหัสถ์ที่ก่อตัวขึ้นในสมัยพุทธกาล เช่น บทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี วิสาขามหาอุบาสิกา หรือในยุคหลัง เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้ากนิษกมหาราช กระแสพระพุทธศาสนาแบบสตรีนิยมที่ก่อตัวขึ้นในสมัยพุทธกาล ประมาณพรรษาที่ ๕ แห่งพุทธกิจการรับพระนางมหาปชาบดีโคตมีและคณะเข้ามาบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา

๗. ประชาธิปไตยในสังคมพุทธ สังคมประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา (Democracy in Buddhist Society, Democratic Society in Buddhism)

วิจัยและนำเสนอสาระของคำบาลีว่า “สงฺฆสฺส ปตฺตทกฺลฺล” ความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว นัยเดิมก็คือ (๑)ภิกษุมาประชุมพร้อมกันตามเกณฑ์ (๒)นำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในวัดซึ่งไม่สามารถเข้าประชุมได้ (๓)ภิกษุที่ประชุมอยู่นั้นไม่มีใครคัดค้าน

พิธีกรรมที่เป็นทางการของพระสงฆ์ ๔ ประการ คือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม กรรม ๓ ประการหลังถือเป็นต้นแบบแห่งประชาธิปไตยแบบหล่อหลอมสังคม มติในเรื่องใด ๆ ต้องเป็นเอกฉันท์

วิธีการแก้ปัญหาที่เรียกว่า “อธิกรณ์สมณะ” ถือเป็นต้นแบบแห่งวิธีการแก้ปัญหาสังคมทุกยุคทุกสมัย วิธีการแก้ปัญหามิได้มีสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียวกัน ต้องมีหลากหลาย เช่น

เรื่องสำคัญเกี่ยวกับพระศาสนา หรือส่วนบุคคล เช่น ความเห็นไม่ตรงกับว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่มิใช่วินัย” ต้องมีโจทก์มีจำเลย เรื่องอย่างนี้ใช้วิธี “สัมมุขาวินัย” คือพร้อมหน้าสงฆ์ บุคคล วัตถุ และธรรม

เรื่องเกี่ยวกับการนิทนาว่าร้ายคนดีศรีสังคม เพื่อปกป้องพระอรหันต์หรือคนดีของสังคม
 อย่างนี้ ใช้วิธี “สติวินัย” คือ สงฆ์รับประกันความบริสุทธิ์ให้

เรื่องเกี่ยวกับคนที่อาจวิกลจริตไปชั่วขณะ หรือทำผิดไปเพราะอารมณ์ชั่ววูบ การปกป้อง
 คนเช่นนี้ ใช้วิธี “อัมพูหวินัย” คือ รับประกันความบริสุทธิ์ให้

การตัดสินใจโทษตามคำรับสารภาพ ใช้วิธี “ปฎิญาตถกณะ”

เรื่องการทะเลาะวิวาท นิทนาว่าร้ายกัน หรือความเห็นลงรอยกันที่ไม่เกี่ยวกับพระธรรม
 วินัย ใช้วิธี “เยภยยสิกขา” คือ ลงคะแนนตัดสินเอาตามเสียงข้างมาก

การลงโทษแก่ผู้ทำผิด ใช้วิธี “ตัสสปาปิยสิกขา”

เรื่องความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ที่ไม่เกี่ยวกับพระธรรมวินัย แต่เป็นการแข่งดีกันระหว่าง
 กลุ่ม หรือเรื่องความเชื่อถือที่ไม่ตรงกัน มีศรัทธาในบางเรื่องไม่เสมอกัน ใช้วิธี “ติณวัตถารก
 วินัย” คือ ประนีประนอมกัน

๘. ชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Nationalism)

ต้นแบบลัทธิชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนามี ๒ ประเทศ คือ ศรีลังกากับพม่า แต่
 ประเทศอื่นที่จะดำเนินรอยตามไม่ควรใช้วิธีการอย่างเดียวกัน ๒ ประเทศดังกล่าว วิธีการที่พึง
 ประสงค์น่าจะเป็นการเชิดชูวัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนาให้โดดเด่นเหนือวัฒนธรรมอื่น ๆ

๙. สติปัฏฐานแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Mindfulness)

การปฏิบัติกรรมฐานปรากฏให้เห็นทั่วทุกมุมโลก โดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน การรื้อ
 พ้อและประชาสัมพันธ์ศูนย์กรรมฐานเป็นที่นิยมกันทั่วโลก ปรากฏการณ์แบบ Mass
 Meditation มีให้เห็นทั่วไป ความใหม่ของกรรมฐานในพระพุทธศาสนาก็คือ ความที่
 เอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ไม่มีอะไรสำเร็จได้ถ้าปราศจากกรรมฐาน นี่คือ
 ความจริง

แนวโน้มใหม่ ๆ ในพระพุทธศาสนาร่วมสมัย

New Trends in Contemporary Buddhism

๑. กระบวนการสีเขียว (Green Movement)

พระพุทธศาสนาสีเขียวได้รับการตอบรับจากสังคมโลกดีมาก ในเมืองไทย มีการ
 ระบุถึงอาจารย์พงษ์ศักดิ์ เตชธมโมที่เชียงใหม่ การสืบสานกระแสแนวคิดปาฐกเทศนี้ยะและ
 เสขิยวัตร เป็นแนวทางของกระบวนการสีเขียว

๒. ชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนา (Buddhist Nationalism)

รูปแบบชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนาอาจมีหลากหลาย ไม่ใช่เพียงแต่การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง การเป็นเจ้าของกิจการ หรือการประท้วงเรียกร้องสิทธิ การเชิดชูคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา การชี้แนวทางสังคมในแนวทางของพระพุทธศาสนา การยืนยันในหลักการของตัวเองที่สอดคล้องกับความเป็นในสังคม ถือว่าเป็นชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนาได้

อย่างไรก็ตาม กระแสชาตินิยมแห่งพระพุทธศาสนาได้เริ่มขึ้นแล้วในประเทศไทย เมื่อมีการชุมนุมของพระสงฆ์และคฤหัสถ์จำนวนมาก เรียกร้องให้ตั้งกระทรวงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย เรียกร้องให้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย”

๓. ย้อนกลับไปทบทวนคำสอนและคุณค่าของพระพุทธศาสนาแบบเดิม

(Re-Assertion of the Teaching and Values of Traditional Buddhism)

หลักการและแนวทางของพระพุทธศาสนากระแสหลัก(ไม่ใช่ดั้งเดิม) ยังคงมีประสิทธิภาพอยู่หรือไม่ ? สอดคล้องกับสภาพความเป็นไปของสังคมปัจจุบันหรือไม่ ? การเผยแพร่พุทธธรรมเน้นที่การพูดให้ฟังหรือควรอยู่ในรูปแบบไหน ?

รูปแบบการศึกษาพระธรรมวินัยมีจุดเด่นจุดด้อยตรงไหน ที่ควรจะแก้ไขและเสริมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ระบบสมณศักดิ์ยังเข้มแข็งดีหรือไม่ ? คุณค่า(หรือมูลค่า)ของพระพุทธศาสนากระแสหลักสูงส่ง เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน แต่ก็เป็นคุณค่าปฐมภูมิ ถ้ามว่า “คุณค่าอย่างนี้ เกื้อกูลแก่ประชาชนส่วนใหญ่หรือไม่ ?” ถ้ามต่อไปอีกว่า “คุณคาระดับทศิยภูมิอยู่ที่ไหน ? อะไรคือคุณคาระดับทศิยภูมิ ?” คุณคาระดับทศิยภูมิก็อยู่ที่คุณคาระดับปฐมภูมินั้นแหละ แต่ถูกประยุกต์หรือถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหุชน

ในความรู้สึกของคนไทย อุโบสถหรือพระอุโบสถศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ ? พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ ? พระเถระ พระมหาเถระ พระสุปฏิบัตินี่มีคนเคารพนับถือมาก เป็นพระที่ทรงคุณค่าหรือไม่ ? คำตอบก็คือ “ศักดิ์สิทธิ์ ทรงคุณค่า” นี่คือนคุณค่าระดับปฐมภูมิ ถ้ามว่า “คุณคาระดับทศิยภูมิอยู่ที่ไหน ?”

พระพุทธเจ้าหลังจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสด็จลงมาโลกมนุษย์ เกิดประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติแพร่หลาย นี่คือนคุณค่าระดับทศิยภูมิ บั้งไฟพญานาคก็อยู่ในทิศทางเดียวกัน

๔. ย้อนกลับไปหารากฐานดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

(Radical Return to the Root of Buddhism)

วิถีชีวิตแบบฤาษีและเรียบง่าย อาศัยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สิ่งที่เหลือเลี้ยงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่จำเป็นจริง ๆ คืออะไรบ้าง ?

ชุมชนสันตโตศกดำเนินชีวิตกิจกรรม โดยตีความหมายคัมภีร์ใหม่อย่างอิสระ ยึดรูปแบบที่ใกล้เคียงชีวิตกิจกรรมแห่งพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลมากที่สุด วัฒนธรรมแห่งพระพุทธรูปศาสนาแบบเดิมในสังคมนั้นอิงอาศัยกฎหมายบ้านเมืองมากเกินไป นับแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน กฎหมายสำหรับพระสงฆ์ มี ๔ ฉบับหลัก คือ

กฎหมายพระสงฆ์ สมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๓๙ มี ๑๐ ข้อ

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ สมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๔๕ มี ๔๕ มาตรา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ สมัยรัชกาลที่ ๘ มี ๖๐ มาตรา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ สมัยรัชกาลที่ ๙ มี ๔๖ มาตรา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มี ๔๖ มาตรา

กฎหมายเถรสมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑ มี ๒๔ ฉบับ มีระเบียบมหาเถรสมาคมอีกจำนวนมาก ไม่นับรวมกฎกระทรวงในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ไทย จึงเป็นที่สงสัยว่า “องค์กรสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน อิงกฎหมายหรือพระธรรมวินัย ?” ชุมชนสันตโตศกหรือชุมชนอื่นใดที่มีแนวทางคล้ายกัน ล้วนตั้งข้อสงสัยในประเด็นนี้ทั้งนั้น

๕. เปลี่ยนวัฒนธรรมแห่งอรัญญวาสีใหม่

(Renewal of the Ideas of Forest-Monk)

การสร้างป่าในบ้าน หรือสร้างบ้านในป่า วิธีการไหนจะให้ความสมบูรณ์แก่ธรรมชาติได้มากกว่ากัน โดยธรรมชาติ มนุษย์ต้องอยู่ในป่าใช่หรือไม่ ? วัดต้องปลูกต้นไม้อย่างน้อยวัดละ ๑๐ ต้นต่อปี วัดทั่วประเทศไทย ๓๒,๗๐๐ วัดโดยประมาณ จะได้ต้นไม้ปีละ ๓๒๗,๐๐๐ ต้น

อรัญญวาสีไม่ใช่เรื่องของพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น ชาวบ้านทั่วไปก็ต้องบำเพ็ญตนเป็นอรัญญวาสีด้วย คนกับป่าต้องอยู่ด้วยกัน

๖. รื้อฟื้นสมถกรรมฐาน

(Revival of Samatha Meditation)

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นไปเพื่อตัดกิเลส สมถกรรมฐานเป็นไปเพื่อประกอบอาชีพในปัจจุบัน ทุกงานต้องใช้กรรมฐาน ศูนย์ปฏิบัติธรรมควรเน้นแนวสมถะพอ ๆ กับแนววิปัสสนา เพราะไม่ได้หมายถึงว่าทุกคนจะไปนิพพานกันหมด คนมีภาระด้านครอบครัว มีภาระกับคนรอบข้าง มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน หรือคนที่वासนาบารมียังไม่เต็ม แต่อยากมีความสุขในปัจจุบันก็มีไม่น้อย ความจริง สมถะกับวิปัสสนาย่อมเกื้อกูลกัน “ฆานยอมไม่มีแก่คนที่ไม่มีปัญญา ปัญญาที่ไม่มีแก่คนที่ไม่มีฆาน ฆานและปัญญามีแก่บุคคลใด บุคคลนั้นยอมอยู่ใกล้นิพพาน” นี่คือหลักฐาน การปฏิบัติธรรมที่ไม่ได้ผลเต็มที่ อาจเป็นเพราะเน้นจุดใดจุดหนึ่งเกินไปก็ได้

๗. รื้อฟื้นลัทธิพิธีกรรมและเผยแผ่ตันตฺรยาน

(Revival of Ritualism and Spread of Tantrayana)

สร้างคุณค่าแก่ชีวิตและสังคมโดยอาศัยพิธีกรรม การให้รู้สึกสำนึกในพลังศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น ระเบียบปฏิบัติของพระพุทธศาสนาแบบตันตฺรยะ แม้จะมีนัยลึกลับ แต่ให้ความหมายที่ยากจะบรรยาย

๘. รูปแบบใหม่แห่งลัทธิสังคหพระพุทธศาสนา

(New Type of Buddhist Syncretism)

มหาตมะ คานธีบอกว่า “มีขั้นตอนธรรมต่อศาสนาอื่นยังไม่เพียงพอ ต้องเคารพศาสนาอื่น เหมือนกับเคารพศาสนาของตัวเองด้วย”

ดิท นัท ฮันบอกว่า “รูปแบบต่างๆของพระพุทธศาสนาต้องเปลี่ยน เพื่อว่าสาระแห่งพระพุทธศาสนาจะได้คงอยู่ สาระที่ว่านี้ประกอบด้วยหลักการที่มีชีวิต(พลวัต)ที่ไม่สามารถมีสูตรเฉพาะได้”

๙. เล่าเทพนิยายแห่งพระพุทธศาสนารูปแบบใหม่

(Re-Mythologization of the Buddhist Tradition)

การปลุกฝังความเชื่อเกี่ยวกับเทพเทพี ผีป่า ผีบ้าน ให้ประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตได้ไม่น้อย ความเชื่ออย่างนี้เป็นปัจจัยเชิดชุกตัญญูกตเวทิตาธรรมได้เหมือนกัน

๑๐. สตรีนิยมแห่งพระพุทธศาสนา

(Buddhist Feminism)

พระพุทธเจ้ามีพุทธประสงค์อยู่แล้วที่จะให้สตรีวชเป็นพระ พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเป็นองค์ประกอบจำเป็นในพระพุทธศาสนา วิเคราะห์และวิจัยสาระแห่งพระพุทธพจน์ที่ว่า “อย่าเลย โคตมี เธออย่าชอบการที่มาจากใจได้ออกบวชจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้เลย”

“ถ้ามาจากใจไม่ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธรรมจะดำรงอยู่ได้ถึง ๑,๐๐๐ ปี แต่เพราะมาจากใจออกบวช พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน สัทธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น” คำว่า “สัทธรรม” หมายถึงปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

วิเคราะห์และวิจัยสาระแห่งพระพุทธพจน์ที่ว่า “พระพุทธศาสนาที่มีนักบวชหญิงจะตั้งอยู่ได้ไม่นาน เหมือนเรือนที่มีชายน้อยสตรีมาก ย่อมถูกปล้นได้ง่าย”

“พระพุทธศาสนาที่มีนักบวชหญิงจะตั้งอยู่ได้ไม่นาน เหมือนนาข้าวสาลีที่ถูกหนอนขยอกลง ย่อมตั้งอยู่ได้ไม่นาน”

“พระพุทธศาสนาที่มีนักบวชหญิงจะตั้งอยู่ได้ไม่นาน เหมือนไร่อ้อยที่ถูกเพลิงลง ย่อมตั้งอยู่ได้ไม่นาน”

ในกลุ่มสตรีนิยมนี้ รวมเอากระแสแห่งพระพุทธศาสนาแห่งความเสมอภาค(Buddhism of Equality)ไว้ทั้งหมด เช่น พระพุทธศาสนาแห่งคฤหัสถ์(Lay-Oriented) และพระพุทธศาสนาแห่งความเสมอภาคทางเพศ(Gender Equal) รวมทั้งความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา เป็นแนวโน้มแห่งโลกอนาคต

๑๑. พระพุทธศาสนาแห่งการค้นพบ (Exploratory Buddhism)

กระแสลัทธิหลังยุคโครงสร้างนิยมหรือหลังยุคใหม่ (Poststructuralism, or Postmodernism) เข้ามามีบทบาทในกลุ่มคนที่อ่านคัมภีร์แล้วมีความเห็นไม่ตรงกัน คำตอบต่อปัญหาหนึ่งอาจมีมากกว่าหนึ่ง ศาสตร์แห่งการตีความ(Hermeneutics)ก็เข้ามา มีบทบาทในเรื่องนี้

กระแสนี้ในเบื้องต้นไม่เชื่อข้อความในคัมภีร์เสียทั้งหมด หรือไม่เชื่อปรากฏการณ์เสียทั้งหมด แต่เชื่อในกฎแห่งเหตุผล ผลิตผลทั้งหมดมีองค์ประกอบอื่นบางอย่างที่เหนือขึ้นไปสร้างขึ้นมา “ในความไม่เชื่อของหลังนวนิยม กลับมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่แฝงเร้นอยู่” นั่นคือ “ไม่เชื่อว่ามีแค่นี้ แต่ต้องมีมากกว่านี้” แต่บทสรุปต้องเป็นเรื่องเฉพาะตัว ผู้นั้นต้องค้นพบด้วยตัวเองจริง ๆ

๑๒. พระพุทธศาสนาแห่งชุมชนและสำนึกทางสังคม (Community-Oriented and Socially Conscious)

พ.ศ. ๒๔๔๙ มหาตมะ คานธีตั้ง “สัตยาเคราะห์อาศรม” เป็นศูนย์รวมของคนต่างเชื้อชาติศาสนา ยึดถือศีลธรรม งดเว้นความรุนแรง ต่อสู้กับการรุกรานสิทธิของชาวอินเดียในแอฟริกาใต้

พ.ศ. ๒๔๙๙ ดร.พิมราว อัมเบตการ์รวมกลุ่มคนวรรณะต่ำ ให้ความช่วยเหลือกันตามฐานะ ต่อมา ร่วมกับพวกคนวรรณะต่ำประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ คน ประกาศตัวเป็นชาวพุทธใหม่ ที่นาคปูร์ อินเดีย

พ.ศ. ๒๕๐๑ อหังคมเน ทูตอร์ อิริยรัตเน ตั้งกลุ่ม “สารโวทัย(Sarvodaya Shramadana Movement)” จัดสวัสดิการให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาสในศรีลังกา คำว่า “สารโวทัย” เป็นคำที่มหาตมะ คานธีได้คิดขึ้น ท่านได้แปลหนังสือของจอห์น รัสกิน ชื่อ Unto This Last” จากภาษาอังกฤษ(?)เป็นภาษาคุชราตี แล้วตั้งชื่อหนังสือนี้ใหม่ว่า “สารโวทัย(สรโรทัย)”

ท่านอื่น ๆ เช่น ดิท นัท ฮัน ตั้งกลุ่มศาสนาเพื่อสังคมในเวียดนาม เป็นสาเหตุให้ต้องอพยพพลี้ภัยไปอยู่ในฝรั่งเศส ที่ “Plum Village(หมู่บ้านลูกเกด)” เบอร์นี กร้าชแมน หรือโจแอนน่า แมคซี เป็นต้น ท่านเหล่านี้ล้วนแต่ดำเนินกิจกรรมพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม